

NIEUW WERK VAN M. C. ESCHER

DOOR G. H. 's GRAVESANDE

TOT de graphici in ons land, wier werk betrekkelijk onbekend is, behoort M. C. Escher.¹⁾ Hij is een werker, die een eigen stijl heeft; hij is een rusteloos zoeker. En hij heeft iets bereikt.

Als hij begint — zeer zeker beïnvloed door zijn leermeester S. Jessurun de Mesquita — vindt men hem té vasthoudend, té litterair-wijsgeerig georiënteerd, te weinig een jonge man van stemmingen en bevliegingen, te weinig zelfs... artiest. En vasthoudend is hij gebleven, litterair-wijsgeerig eveneens. Met een misschien Friesche koppigheid zet hij door om te volbrengen wat hij begonnen is, een werkmanschap noodig juist voor een graphicus, meer wellicht nog dan voor een schilder.

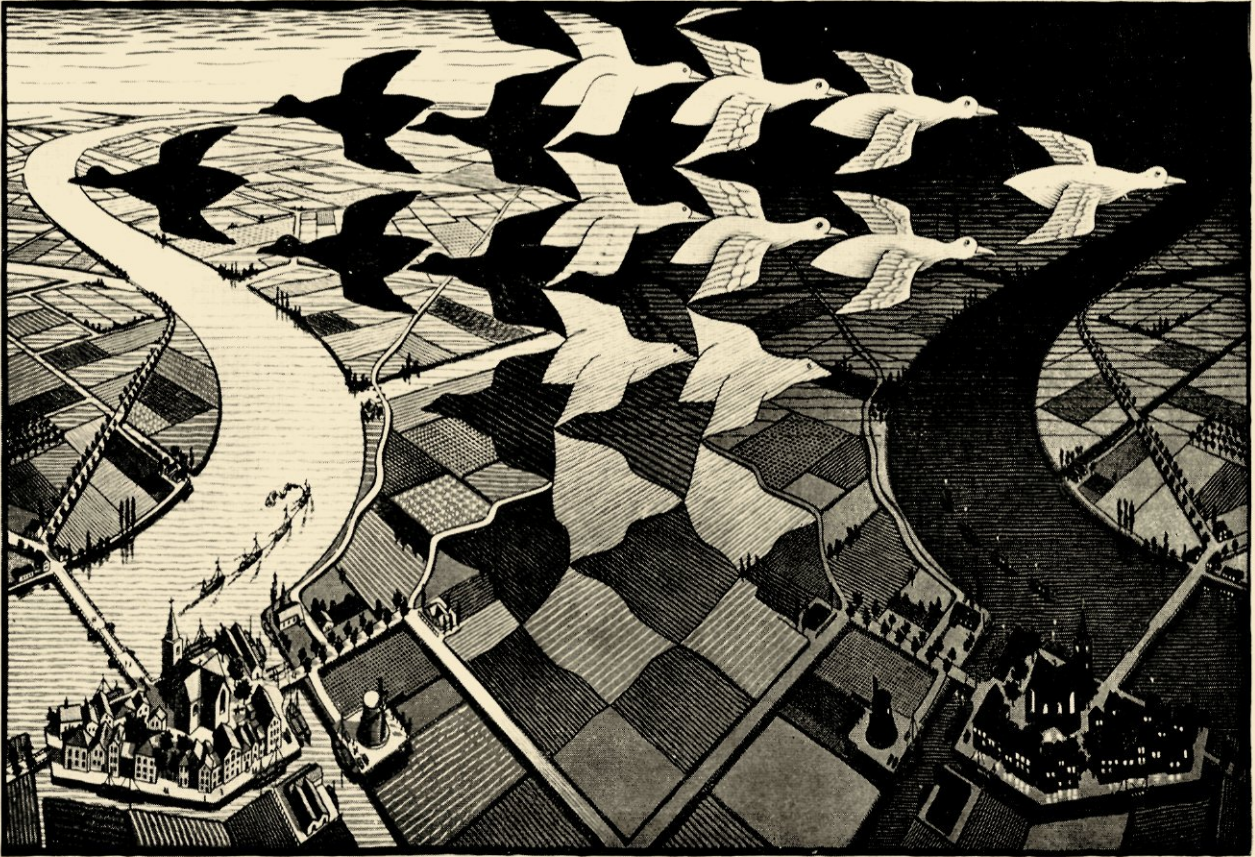
Escher werkt stelselmatig en zijn arbeid gaat een poos in één richting door. Wie zijn ontwikkeling heeft gevolgd in den loop der jaren zal gezien hebben hoe hij zich gevormd heeft tot een graphicus van bijzondere qualiteiten. Zijn eerste houtsneden in een boekje *Flor de Pascua* (Hollandia-Drukkerij te Baarn, 1921) staan nog onder den invloed van Jessurun de Mesquita. Maar ze bezitten tevens zijn litterair-wijsgeerigen kant, zijn Hollandsche nuchterheid ook, waarvan we konden genieten in zijn *Emblemata*. Escher phantaseert dan zijn scheppingsprenten, wordt getroffen door het Italiaansche landschap, vooral de kustplaatsen, waarvan hij prachtige houtsneden maakt.

Maar altijd die landschappen maken kan zijn wijsgeerigen geest niet bevredigen. Hij zoekt naar andere objecten, maakt zijn glazen bol met portret, een zeer merkwaardig stuk. Een nieuwe richting dringt zich aan hem op en het is over deze prenten, waarin zonder twijfel zijn bouwkundige aanleg met zijn wijsgeerig-litteraire geest tot samenwerking is gekomen, dat ik iets schrijven wilde.

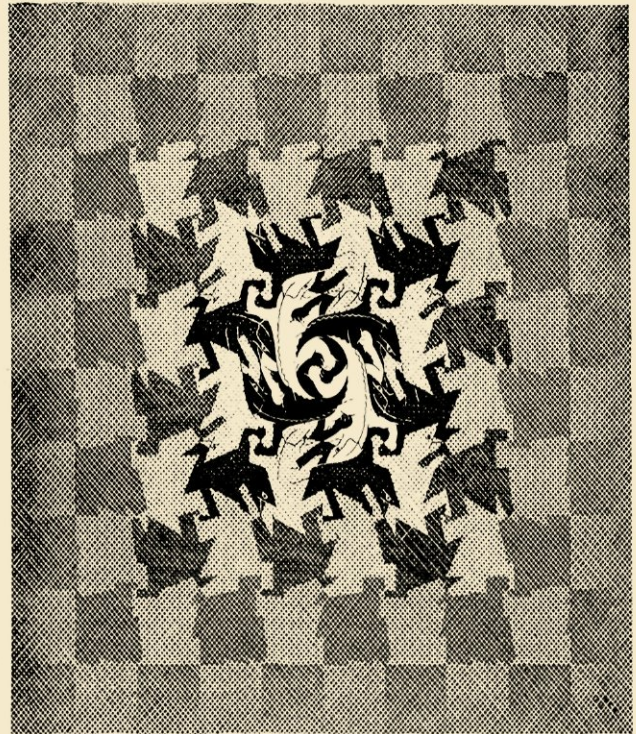
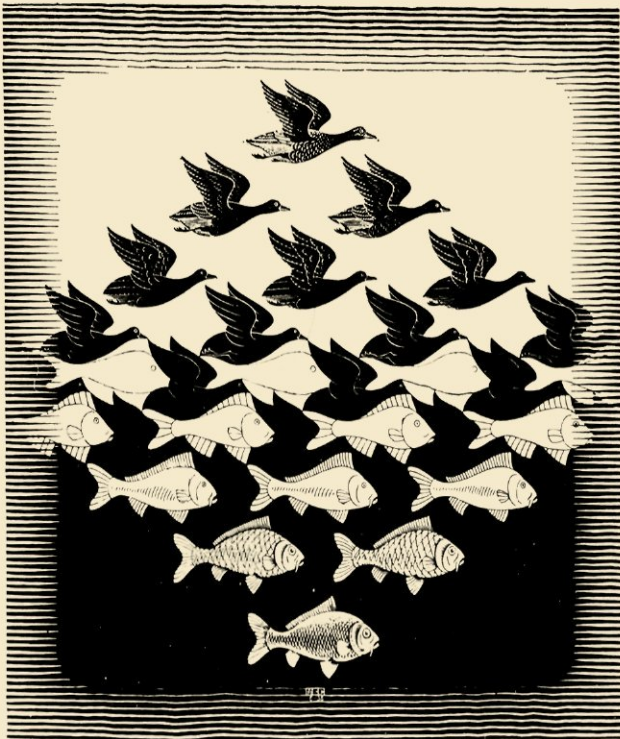
Ik weet niet of Escher de volgende woorden van Diderot uit den dialoog *Rêve d'Alembert* kent, maar ze zouden als motto kunnen dienen voor zijn laatste graphische werk, dat uit één gedachte geboren is: „*Tout animal est plus ou moins homme; tout minéral est plus ou moins plante; toute plante est plus ou moins animal. Il y n' est rien de précis en nature.*”

In Mei 1937 maakt Escher een lange houtsnede, waarin zijn zoeken naar de nieuwe richting, waarheen hij zich gedreven voelt, en die zeker geheel anders is dan zijn vroeger werk, tot uiting komt. Het aesthetische, dat b.v. in zijn Italiaansche landschappen en verbeeldingen ligt, is ten deele verdwenen en het mathematische op den voorgrond getreden. Dat Escher zich van een plank bedient om zijn gedachten tot uitdrukking te brengen is voornamelijk veroorzaakt door overwegingen van practischen aard. De litho, waarvan hij zich ook bediend heeft, leent zich met haar mogelijkheden

¹⁾ Zie over hem Elsevier's Maandschrift, deel LXXXII 1931, pag. 225.

M. C. ESCHER, „DAG EN NACHT”, HOUTSNEDE (39 × 68) IN TWEE BLOKKEN, FEBRUARI 1938 – ONDER: „LUCHT EN WATER”, HOUTSNEDE (44 × 44), JUNI 1938; RECHTS: „ONTWIKKELING”, HOUTSNEDE (44 × 44), NOVEMBER 1937

M. C. ESCHER, KRINGLOOP

LITHOGRAPHIE (47.5 × 28 CM), MEI 1938

van vele grijzen, beter voor zijn tegenwoordige werk, maar aangezien de druk te zeer onderhevig is aan kans op mislukking, wat met de houtsnede niet het geval is, heeft hij meer houtsneden dan steendrukken gemaakt, hoewel de xylographie geenszins als een ideaal van graphische techniek voor zijn speciale werk te beschouwen is.

Op de houtsnede van Mei 1937 ziet men rechts een soort Chinees op een zwart fond, die verandert in grijs en wit, verstrakt tot symmetrischer figuren in zwart, wit en grijs om tot kubussen te worden, die vervormen tot gebouwen en links eindigen in een kathedraal. Deze houtsnede is het uitgangspunt tot de volgende „Ontwikkeling” in November van hetzelfde jaar gesneden. Deze prent, 44×44 cm, is evenmin tentoongesteld en geeft zeer zuiver de bedoeling weer van den kunstenaar. Het is een buitengewoon interessant en knap werk, dat ook het mathematische bezit van zijn nieuwe richting, maar zonder twijfel tevens het aesthetische, al ligt dit meer verborgen. Men zal geneigd zijn de laatste graphiek van Escher te intellectueel te vinden en het valt natuurlijk niet te ontkennen, dat het uitgedacht is, maar onder het werk is wel degelijk een aesthetisch element in de prent ontstaan. Het is verrassend werk en men raakt er niet op uitgekeken. Hierin heeft de kunstenaar het zuiverst, zonder eenige concessie, het best en het meest logisch een idee vertolkt. De ontwikkeling geschiedt geleidelijk op twee wijzen nl. in contrast van toon en in vorm. In den aanvang, dus in den rand, is alles grijs, dat zich ontwikkelt tot volkomen zwart en wit in het midden. Wat den vorm betreft: aan den rand ontwikkelt zich het vierkant gaandeweg naar het midden en vervormt tot den gecompliceerden diercontour. Men moet die vervorming van de vierkanten tot de dieren goed bekijken en zal moeten erkennen, dat het zeer origineel en vernuftig is.

Diezelfde vervorming vindt men in „Dag en Nacht”, een houtsnede van 39×68 cm, van twee blokken gedrukt en in Februari 1938 voltooid. Deze houtsnede heeft in het voorjaar in Pulchri Studio gehangen en daar trok dit werk onmiddellijk mijn aandacht. Er heeft hier feitelijk eenzelfde wisselwerking plaats, als in de litho „Kringloop”, maar een dubbele, nl. van nacht en dag. De prent is, technisch gesproken, een wonder van knapheid. De gedachte is duidelijk en klaar uitgedrukt: de witte dagvogels, die uit de lucht ontstaan, vliegen naar den nacht en de zwarte nachtvogels worden uit het zwart geboren en vliegen naar den dag. Onder de vogels vervormen hun schaduwen zich tot land, waar de mensch de akkers, met het oer-motief het parallelogram, heeft bewerkt. De kringloop is dus: lucht, vogel, land (mensch), akker, vogel enz.

Het vierde werk „Kringloop” sluit zich nauw aan bij het eerste uit Mei 1937. Deze lithographie van 47.5×28 cm is in Mei 1938 gemaakt, dus precies een jaar later. Men ziet hier een eindelooze reeks levende, drie dimensionale mannetjes de trap afstormen. Langzamerhand verliezen zij hun plasticiteit

— men lette op de kleur van de kleeven en de houding der handen —; zij verstarren, ver„vlak”ken en worden in den schijnbaar chaotischen hoop van hun ontzielde lichamen tot motief van een georganiseerde regelmatige vlakvulling. Hun gecompliceerd motief vereenvoudigt zich naar boven toe gaandeweg tot hun oervorm, de ruit, welke men ook in „Dag en Nacht” vindt. Drie oer-cellen van verschillende tint, wit, grijs en zwart, vormen tezamen den kubus en krijgen daarmee hun plasticiteit terug. De kubus wordt tot blok, tot huis, en uit het huis, dat menschenlijk product, komen de menschen weer te voorschijn om eindeloos hun kringloop te herhalen.

Het landschap achter de huizen is bedoeld als maximum van „natuur”-lijkheid, als contrast tegenover de mathematische vlakvulling beneden aan de prent. Het bekende tegelvloer-motief op de terrasjes is weer hetzelfde oer-motief van de ruit, de schakel tusschen twee en drie dimensies, het idee, waarop de heele compositie is gebouwd.

De litho heeft Escher in staat gesteld, meer dan met een houtsnede mogelijk was, met tinten te werken. Immers gebruikte hij voor zijn „Dag en Nacht” twee blokken (een grijze en een zwarte) om de nuances beter te kunnen geven — vroeger, voor de houtsnede van de Amalfitaansche kust, zelfs zes! Ook deze prent dwingt bewondering af voor de technische vaardigheid van den graphicus, maar ook de gedachte blijft boeien, men is gefascineerd door deze figuren in hun eindeloze herhaling en oplossing.

De laatste prent „Lucht en Water”, is een houtsnede van 44×44 cm in Juni 1938 voltooid. Deze xylografie vertoont alle typische eigenschappen, welke voor een houtsnede karakteristiek zijn. Van experimenten om verschillende blokken te gebruiken is hier geen sprake. Er is gestreefd naar zuiver zwart-wit, naar felle contrasten. Maar in wezen is hetzelfde motief, dezelfde idee uitgangspunt voor deze prent geweest. Het groote publiek — voor zoover men bij prentkunst van een groot publiek kan spreken! — zal zich meer tot deze houtsnede aangetrokken gevoelen, omdat de compositie eenvoudiger is. Ook hier weer is de techniek ongelooflijk knap. Men lette op de ontwikkeling der vogels en visschen, op het uitloopen in den rand. Wie goed kijkt zal ook hier de vervorming zien van de twee diersoorten, die weer in een ruit gecomponeerd zijn. De heele compositie is, na hetgeen over de andere prenten geschreven is, zoo duidelijk, dat er geen commentaar meer bij noodig is. Even klaar is de houtsnede op zichzelf en dogmatisch beschouwd is dit wellicht de knapste van alle prenten

Dat Escher met deze prenten vast en overtuigend een nieuwe richting heeft ingeslagen behoef ik niet meer te zeggen; dat hij zeer oorspronkelijk is evenmin. Maar om daarin voort te gaan heeft zij belangstelling noodig. Laten wij hopen, dat hij die vinden zal, zoo niet van het publiek, dan toch van onze musea en de weinige verzamelaars van prenten, die wij in ons land bezitten.